

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Клочек Лілії Валентинівни «Психологія соціальної справедливості у педагогічній взаємодії», подану на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

В умовах об'єктивної необхідності гуманізації освітнього простору, реформування української школи зокрема, актуальними є питання розвитку у зростаючій особистості поваги до прав інших людей та почуття власної гідності й самодостатності. Однією з умов становлення цих якостей є процес педагогічної взаємодії вчителя й учнів, зокрема, досягнення в ній соціальної справедливості.

Відомо, що поняття соціальної справедливості є одним із базових для суспільно-політичних і правових наук. У психологічному контексті його зміст зводиться до характеру отримання заслужених винагород чи покарань за результати діяльності, рівних можливостей для реалізації власних здібностей учасників різних соціальних взаємодій. Важливо, щоб у своїй діяльності педагог був покликаний врегульовувати стосунки зі школярами на засадах соціальної справедливості, виявляючи ціннісне ставлення до кожного з них, психологічну рівність у стосунках, неупередженість при оцінюванні навчальних досягнень і поведінки, створюючи завдяки цьому сприятливі умови для інтелектуального, особистісного (морального, духовного, соціального) розвитку учнів. Така наукова позиція була покладена в основу дисертаційного дослідження Л.В. Клочек «Психологія соціальної справедливості у педагогічній взаємодії».

У рецензованій роботі чітко визначено науковий апарат дослідження, його об'єкт, предмет, мету, завдання, основні дефініції, що дало можливість здійснити наукове дослідження з дотриманням певної логіки. Л.В. Клочек опрацювала значну кількість літературних джерел, серед яких праці вітчизняних і зарубіжних дослідників різних галузей наукового знання – філософії, психології, соціології, педагогіки.

Дисертантка визначила теоретико-методологічні засади дослідження проблеми соціальної справедливості у педагогічній взаємодії. Було здійснено теоретичний аналіз проблеми справедливості та соціальної справедливості у філософії та гуманітарних галузях наукового знання, розглянуто наукові підходи у психології до вивчення соціальної справедливості, висвітлено процесуальні основи справедливості у соціальній взаємодії, розкрито сутність феномена соціальної справедливості у педагогічній взаємодії. Дослідниця констатує, що соціальна справедливість у педагогічній взаємодії виявляється в об'єктивному оцінюванні вчителем результатів діяльності школярів, гуманному ставленні до них як суб'єктів учіння та поведінки, у мотивації одночасно бути вимогливим і з розумінням сприймати індивідуальні особливості учнів, конструктивно вирішувати суперечність у стосунках учасників освітнього процесу.

У дисертації представлено результати аналізу специфіки соціальної справедливості особистості вчителя як якості, що визначає моральну спрямованість його педагогічних дій відносно кожного учня, наповнює структуру професійної Я-концепції уявленнями про себе як суб'єкта справедливої поведінки та позиції. Авторка презентувала генезу уявлень про соціальну справедливість в учасників педагогічної взаємодії, виходячи з того, що поетапність розвитку в онтогенезі вказаних уявлень зберігається в індивідуальному досвіді вчителя. Це впливає на розумінні очікувань справедливості учнів різних вікових категорій і сприяє змістовому наближенню ціннісно-сміслових позицій суб'єктів освітнього процесу відносно цього феномену.

Можна погодитися з твердженням дисертантки, що соціальна справедливість у педагогічній взаємодії досягається завдяки ціннісному ставленню до неї вчителя, що презентується поєднанням усвідомленої й осмисленої норми духовної, моральної, соціальної і психологічної рівності відносно учнів і справедливого вчинку, ціннісним ставленням педагога до себе як до суб'єкта справедливої поведінки та до учнів, на яких вона

спрямована. Вивчення психологічних особливостей соціальної справедливості у педагогічній взаємодії дало можливість трактувати її як складне інтегративне утворення, що пов'язане в визнанням учасниками освітнього процесу права кожного на неупереджене до себе ставлення з боку іншої сторони, можливістю реалізувати свій особистісний та психічний потенціали, виявами у міжособистісних стосунках учителів і учнів.

Л.В. Клочек розробила концептуальну модель розвитку соціальної справедливості у педагогічній взаємодії, обґрунтувала ціннісно-діалогічний підхід як ключовий у вивченні досліджуваного утворення. Його реалізація, з точки зору авторки, здійснюється на основі принципів об'єктивації цінності соціальної справедливості вчителя, трансформації мотиву справедливих дій учителя в його професійну цінність – соціальну справедливість, співвідносності суспільної, особистісної та професійної цінностей соціальної справедливості вчителя, актуалізації ціннісно-сміслових позицій учасників педагогічної взаємодії щодо соціальної справедливості у процесі діалогічного спілкування.

Вважаємо, що надбанням роботи є визначення детермінант соціальної справедливості у педагогічній взаємодії, а саме соціальних умов як соціально значущих явищ і психологічних чинників. Заслуговує на увагу наукова позиція автора щодо розгляду педагога як провідного її суб'єкта, який, володіючи особистісною цінністю (якістю) соціальної справедливості, досягає у стосунках з учнями психологічної, ціннісно-сміислової рівності, неупереджено оцінює результати їх діяльності, ціннісно ставиться до особистості кожного з них, реалізуючи індивідуальний підхід. Цінним, з нашої точки зору, є обґрунтування дисертанткою структури соціальної справедливості особистості вчителів. Визначення складових дозволило вважати цю якість як особистісне утворення, розвиток якого забезпечується дією психологічних механізмів, зокрема, ціннісної рефлексії, соціальної ідентифікації, ціннісної саморегуляції.

У дисертації було обґрунтовано критерії розвитку соціальної справедливості вчителів – осмислене прийняття соціальних норм і моральних імперативів, ціннісне ставлення до учасників педагогічної взаємодії, моральна поведінка у педагогічних взаємодіях. Відповідно визначено показники та рівні розвитку досліджуваного утворення – високий, середній, низький. Дослідниця презентувала підібраний психодіагностичний інструментарій для емпіричного вивчення особливостей соціально справедливого ставлення вчителя до учнів.

Важливо зазначити, що проведення емпіричного дослідження включало вивчення впливу соціальних умов і психологічних чинників на досягнення соціальної справедливості у педагогічній взаємодії, виявлення особливостей структурних складових соціальної справедливості особистості вчителів та психологічних механізмів розвитку досліджуваного феномену. Результатом проведеної роботи стало визначення тенденцій розвитку соціальної справедливості у взаємодії вчителів та учнів, а саме розвитку глибини осмислення вчителем детермінант особистісної цінності соціальної справедливості на підвищення потенціалів розвитку цієї професійної цінності, ґрунтовності розвитку складових соціальної справедливості вчителя на усталеність його моральних дій щодо учнів, вищих якісних показників ціннісного ставлення вчителя до них на продуктивність процесу комунікативної співтворчості та зближення ціннісно-сміслових позицій учасників педагогічної взаємодії, змістовності професійного досвіду вчителя на конструктивне вирішення ним складних педагогічних ситуацій на засадах соціальних і моральних норм, що активізує його моральні вибори в контексті соціальної справедливості у взаємодіях з учнями.

Заслуговує на увагу реалізація завдання, що передбачало розробку та експериментальну перевірку ефективності психологічного супроводу підвищення потенціалу розвитку соціальної справедливості у педагогічній взаємодії із застосуванням дієвих засобів, що входили до трьох блоків – інформаційного, самопізнання, тренувального. Авторка переконливо довела,

що поглиблення знань і уявлень учителів про соціальні та моральні норми педагогічної взаємодії, здійснення ними інтроспекції та аналізу своїх особливостей з метою усвідомлення власної гуманістичної спрямованості, розвиток у вчителів професійно-значущих якостей забезпечує досягнення психологічної, ціннісно-сміслової, соціальної рівності учасників освітнього процесу, сприяли розвитку складових соціальної справедливості вчителів, активізації психологічних механізмів, покращенню стосунки учасників освітнього процесу, досягненню у їх взаємодії соціальної справедливості.

Робота Л.В. Клочек відрізняється наявністю чіткої структури, логічним викладом матеріалу дослідження, вдалим використанням таблиць і рисунків для ілюстрації його результатів.

Зміст автореферату відображає зміст дисертаційного дослідження.

Разом з тим, варто звернути увагу, на окремі недоліки в роботі та висловити наступні зауваження:

1. Одним із чинників мотивації реалізації соціальної справедливості вчителем у педагогічній взаємодії є автентичне трактування ним природи людини (учня), зокрема виділення у внутрішньому світі її духовності трансцендентної природи, диференціації моральності соціальної та духовної природи. Відтак, одним із механізмів реалізації соціальної справедливості, окрім ціннісної рефлексії, соціальної ідентифікації, ціннісної саморегуляції є механізм духовної рефлексії та самотрансцендентації, що не врахувала дисертантка.

2. Критерієм виділення груп досліджуваних дослідниця вибрала педагогічний стаж, але досліджувані групи її стажем 1 – 5 років та тих, хто має стаж більше 21 року навчалися за різних соціально-економічних умов, зокрема, змінюється уявлення про соціальну справедливість та, зокрема, за цей історичний період здобували вони фах в різних освітніх просторах (випускники останніх років поступали за слабкою конкурсною умовою, навчалися, як правило, у малокомплектних групах). Відтак, педагоги зі стажем з 1 – 5 р.р., через 15 років, коли будуть мати 21 рік стажу будуть

зовсім іншими. Тому важливо було дослідити особливості прояву соціальної справедливості залежно від особливостей професійної свідомості та самосвідомості, спрямованості особистості, рівня розвитку особистісних характеристик, наприклад, емпатії, соціального та емоційного інтелектів.

3. Дисертантці слід було чіткіше диференціювати соціальну, моральну та психологічну справедливість у педагогічній взаємодії.

4. Допільно було емпірично дослідити особливості прояву соціальної справедливості у реалізації педагогом фасилітуючої функції (забезпечення допомоги, підтримки учнів у їх психологічному та особистісному розвитку), що може неоднозначно входити у предмет його професійної відповідальності та не оцінюватися за критерієм справедливості.

5. Одним із чинників прояву педагогом соціальної справедливості є необґрунтована соціальна несправедливість, що нерідко проявляється з боку окремих учнів, їх невихованість (аморальність), акцентуації характеру, прояви різних видів залежностей. Щоб конструктивно діяти в таких ситуаціях педагогу необхідно володіти духовним, моральним, соціальним, психологічним та психічним здоров'ям. Тому важливо було виявити додаткові ресурси, щоб педагог міг діяти справедливо, зокрема, розвиненість духовного Я, його духовне, моральне, соціальне, психологічне і психічне здоров'я.

6. Посилую практичну спрямованість дослідження сформульовані дослідницею рекомендації для керівників та практичних педагогів. У цьому плані доцільно було запропонувати відповідні практичні рекомендації щодо організації особистісної та компетентнісної підготовки майбутніх педагогів у педагогічних університетах та інших ЗВО, які забезпечують підготовку педагогів.

Однак, зазначені зауваження не применшують загальної позитивної оцінки дисертаційного дослідження, виконаного на належному науковому рівні. За змістом, повнотою викладу, науково-практичною цінністю отриманих результатів дисертація «Психологія соціальної справедливості у

педагогічній взаємодії» відповідає вимогам пунктів 9, 11-13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженою постановою Кабінету Міністрів №567 від 24.07.2013 р., а її авторка – Лілія Валентинівна Клочек заслуговує присудження їй наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент:
доктор психологічних наук,
професор, завідувач кафедри
психології Дрогобицького
державного педагогічного
університету імені Івана Франка

М.В. Савчин

